

Τα ελεύθερα σχολεία Waldorf: η πρόταση του R. Steiner

1. Σχολεία Συναισθηματικής ανάπτυξης

2. Τα ελεύθερα σχολεία Waldorf: η πρόταση του R. Steiner

Χριστούγεννα του 2001 ήμουν φιλοξενούμενος στο Aachen, πρωτεύουσα του Καρλομάγνου, πολύ κοντά στα σύνορα Γαλλίας, Γερμανίας, Βελγίου, Ολλανδίας. Χρόνια τώρα, οι φίλοι που μας φιλοξενούσαν, μιλούσαν περήφανα για το σχολείο που μαζί με άλλους γονείς είχαν ιδρύσει. Ποτέ δεν είχα δώσει ιδιαίτερη σημασία. Αυτή τη φορά όμως δεν μπόρεσα να αποφύγω μια επίσκεψη στους χώρους του άδειου λόγω των εορτών σχολείου.

Το σχολείο Waldorf στο Aachen

Κοίταξα από το παράθυρο του αυτοκινήτου το παγωμένο πάρκο που διασχίζαμε. Σκεφτόμουν πόσο βαριόμουν την επίσκεψη ετούτη σ' ένα άδειο σχολείο. Θα προτιμούσα ένα ζεστό καφέ στην πλατεία, να κοιτώ τους περαστικούς, μια μπύρα κοντά στον καθεδρικό ναό, ή έστω να χαζεύω τις χριστουγεννιάτικες βιτρίνες με τα χιλιάδες λιμπιστά μπιχλιμπίδια. Δεν πρόλαβα να γίνω αγενής και να γκρινάξω, το αυτοκίνητο φρέναρε, παρκάραμε κι οι πόρτες άνοιξαν μπάζοντας παγωμένο αγιάζι. Φτάσαμε. Ήμασταν δίπλα στο πάρκο. Φόρεσα γάντια, σκούφο και βγήκα.

Εντυπωσιακό! **Το προαύλιο δεν έχει κάγκελα**, φυσική του προέκταση ήταν το πάρκο. Καθώς βαδίζαμε συναντούσαμε διάφορες κατασκευές. Ένα πλινθόκτιστο φούρνο, ένα πλακόστρωτο με αμφιθεατρική πεζούλα, ένα παχνί με πρόβατα, ένα μπαξέ με καλλιέργειες και άλλα. Μου εξηγήσανε ότι οι τελειόφοιτοι αν θέλουν μπορούν να αποφασίσουν την κατασκευή ενός έργου που θα μείνει στο σχολείο. Όλα τα έργα αυτά, **ομαδικές εργασίες που έχουν αποφασιστεί** σχεδιαστεί και κατασκευαστεί από τους ίδιους τους μαθητές, στέκουν στο προαύλιο και εξυπηρετούν διάφορες δραστηριότητες.

Καλλιέργεια του μπαξέ

Κατασκευή πεζουλιού για το προαύλιο

Η καλλιέργεια του μπαξέ είναι μέρος του σχολικού προγράμματος. Απόρησα. Είναι τεχνικό το σχολείο αυτό; Η απάντηση ήταν καθαρή: Όχι δεν είναι τεχνικό σχολείο, ούτε σχολείο εργασίας. Είναι σχολείο με παιδαγωγική πρακτική που σύστησε ο Rudolf Steiner στο σχολείο που ο κύριος μέτοχος της καπνοβιομηχανίας Waldorf Astoria, Δρ. Μόλτ ίδρυσε για τους εργαζόμενους του εργοστασίου της Στουτγάρδης το 1918. Όλους του εργαζόμενους και τους εργάτες και τους διευθυντές! Τα πρόβατα εντάχθηκαν κι αυτά στις σχολικές δραστηριότητες. Οι πρώτες τάξεις τα ταΐζουν, οι μεγαλύτερες τάξεις φροντίζουν για την καθαριότητα και την υγιεινή τους. Κάποια τάξη τα κουρεύει, σε μεγαλύτερη τάξη μαθαίνουν να χρωματίζουν και να γνέθουν το μαλλί. Κάθε τελειόφοιτος έχει σπίτι του ένα κομμάτι υφαντό που το έχει γνέσει, χρωματίσει, υφάνει ο ίδιος.

Εσωτερικοί χώροι του σχολείου του Aachen

Φτάσαμε στο κεντρικό κτήριο. Ιδιόρυθμη αρχιτεκτονική χωρίς ορθές γωνίες, αρχικά δεν ενθουσιάστηκα. Μπαίνοντας μου εξήγησαν πως η αρχιτεκτονική αυτή ήταν πρόταση του Ρούντολφ Στάϊνερ. Ονομάζεται οργανική αρχιτεκτονική και αντιμετωπίζει το κτήριο σαν έναν οργανισμό που αλληλεπιδρά με το περιβάλλον και τους ανθρώπους. Φροντίζει π.χ να έχουν όλες οι αίθουσες φυσικό φωτισμό που επαρκεί για το μάθημα. Στο εσωτερικό οι τοίχοι είναι βαμμένοι με λαζούρες και η διαφάνεια του χρώματος δίνει την αίσθηση του μη συγκεκριμένου. Ο διάδρομος είναι πολύπλοκος σαν λαβύρινθος. Έγιωθα χαμένος καθώς είχα συνηθίσει στους ευθείς διαδρόμους με τις πόρτες δεξιά και αριστερά. Μου εξηγήσανε ότι γρήγορα ο μαθητής εξοικειώνεται. Σκέφτηκα ότι ίσως έτσι δέχεται το μήνυμα ότι η ζωή είναι μια εξερεύνηση με την οποία αποκτά την εσωτερική βεβαιότητα ότι θα εξοικειωθεί.

Στο χώρο υπήρχαν μόνο φυσικά υλικά. Ακόμη και τα χρώματα, μου εξήγησαν, είναι από ανόργανα υλικά και φυτικά σκευάσματα. Δε χρησιμοποιείται πουθενά πλαστικό. Συμπέρανα ότι στόχος του σχολείου είναι τα παιδιά να αποκτούν κάποιου είδους οικολογική συνείδηση. Φαντάστηκα ότι είναι ένα είδος σχολείου που έχει υποστηριχτεί από τους πράσινους-εναλλακτικούς. Αργότερα, μελετώντας τις παιδαγωγικές αρχές που έθεσε ο Στάϊνερ για τα ελεύθερα σχολεία Waldorf θα διαπίστωνα ότι κατ' ουσία η εκπαίδευση αυτή έφτανε πολύ βαθύτερα από όσο μπορούσα να φανταστώ.

Η τετάρτη τάξη

Εσωτερικός παιδικός σταθμός

Η τρίτη
τάξη

Κάποια στιγμή φτάσαμε στην πόρτα της πρώτης τάξης. Ρώτησα, πως είναι δυνατόν **σε ένα σχολείο να είναι οι τάξεις, όλων των βαθμίδων στον ίδιο χώρο**. Η απάντηση ήταν απλή και αποστομωτική. Στο σχολείο αυτό δεν υποθάλλεται κανενός είδους διάκριση, ούτε για λόγους ηλικίας ή φύλου, ούτε για λόγους χρώματος, θρησκείας ή εθνικότητας αλλά ούτε και για λόγους επιδόσεων ή ικανοτήτων. Τα πιο ικανά παιδιά αναλαμβάνουν μεγαλύτερες ευθύνες. Την πρώτη μέρα του σχολείου, τα μεγαλύτερα υποδέχονται τα μικρά και κρατώντας τα από το χέρι τα ξεναγούν σε όλους τους χώρους και εξηγούν τη λειτουργία του. Όλη τη χρονιά οι μεγάλοι μαθητές έχουν κάποια ευθύνη για τους μικρότερους.

Μπήκαμε στην τάξη. Το θέαμα ήταν εκπληκτικό. Ούτε στα καλύτερά μου όνειρα δεν μπορούσα να φανταστώ μια τέτοια τάξη. Δεν ήταν μόνο το φως και τα χρώματα, αλλά και η μυρωδιά, η αίσθηση του χώρου. Στον πίνακα υπήρχε ζωγραφισμένη με χρωματιστές κιμωλίες μια πολύ όμορφη χριστουγεννιάτικη ζωγραφιά από το δάσκαλο για τους μαθητές. Λίγο πιο δίπλα σε ένα τραπέζι όμορφα στολισμένο, μια σύνθεση με ξύλα φρούτα λουλούδια και φυτά εποχής. Ο δάσκαλος μου είπαν, περιμένει τα παιδιά στην πόρτα και τα καλημερίζει ένα ένα με την έναρξη της σχολικής μέρας.

Η τάξη ευωδίαζε από τη μυρωδιά των φυσικών υλικών από τα οποία ήταν κατασκευασμένη. Ξύλινα θρανία κερωμένα με κερί μέλισσας. Πάτωμα από πλακάκια λινελαίου, τοίχοι με λαζούρες με βάση το κερί της μέλισσας. Κυρίαρχο χρώμα το ροζ. Κάνει τα μικρά να νιώθουν ασφάλεια και θαλπωρή. Καθώς οι τάξεις μεγαλώνουν το χρώμα τους ψυχραίνει μια και η παιδική ψυχή, καθώς εξελίσσεται, χρειάζεται διαφορετική χρωματική επιρροή για να συντονιστεί με τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της ηλικίας. Μπαίνοντας στις υπόλοιπες τάξεις διαδοχικών βαθμίδων, αυτά που μου φαινονταν ιδιόρρυθμα και “οικολογικό-πολυτελή” μεταμορφώθηκαν σε αυτονόητα. Αυτό που έβλεπα μπροστά μου δεν ήταν η αντιστοιχία της οικονομικής διαφοράς Γερμανίας, Ελλάδας καθρεφτισμένη στην υλική υποδομή της εκπαίδευσης. Ήταν κάτι άλλο που ξεπέραγε το υλικό, όμως το διαμόρφωνε μέσα από μια τελείως διαφορετική προσέγγιση της εκπαίδευσης.

Η διαπίστωση ότι υπάρχει ένα τέτοιο σχολείο βούρκωσε τα μάτια μου. Συνειδητοποίησα ότι σε τέτοιο περιβάλλον έχουν δικαίωμα να βρίσκονται όλα τα παιδιά του κόσμου. Ένωθα ότι θα ήθελα πολύ να διδάξω σε αυτό το σχολείο κι αν ήμουν μαθητής εδώ τα παιδικά μου χρόνια θα ήταν πιο ευτυχισμένα, θα είχαν τη δύναμη να με στηρίζουν ακόμη.

Γλυπτό σχολικού εργαστηρίου

Το εργαστήρι ζωγραφικής

Συνεχίσαμε την ξενάγηση φτάνοντας στις αίθουσες των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Καινούρια αποκάλυψη. Είδαμε με τα μάτια μας **το βάρος της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στα καλλιτεχνικά**. Η καλλιτεχνική φύση υπάρχει σε κάθε άνθρωπο. Είναι γνωστό ότι οι τέχνες ωθούν την εκδήλωση πολλών παράπλευρων πτυχών της ανθρώπινης οντότητας. Μάρτυρες βουβοί αυτής της πραγματικότητας στέκονται τα έργα των μαθητών στις αίθουσες των καλλιτεχνικών. Έργα ζωγραφικά, γλυπτά σε ξύλο, πηλό ή άλλα υλικά αποδεικνύουν ότι οι μαθητές στο σχολείο αυτό εργάζονται σοβαρά και με έμπνευση.

Θυμήθηκα τα έργα που διακοσμούν τους διαδρόμους του σχολείου και στέκονται ζωντανά παραδείγματα μιας συλλογικής εξέλιξης της καλλιέργειας των μαθητών. Μας εξηγήσανε ότι από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού, το κίνητρο για μάθηση και η θέληση ενδυναμώνονται μέσω της τέχνης. Οι μαθητές βιώνουν την αριθμητική χτυπώντας τα πόδια τους στη γη σε ομαδικά παιδικά παιχνίδια που έχουν βάση τους ρυθμούς. Μετράνε τα βήματά τους πάνω στον ίαμβο, τον ανάπαιστο κ.λπ. **Ο ρυθμός του ποιητικού λόγου γίνεται πράξη αριθμητική**. Η προπαίδεια έχει ήδη αναπτυχθεί μέσα τους πριν ακόμη γίνει διδασκαλία στον πίνακα. Θυμήθηκα πόσο πολύ είχα ταλαιπωρηθεί για να μάθω απέξω δίχως πραγματικό αντέρεισμα την στείρα προπαίδεια.

Με αυτό τον τρόπο, μου εξήγησαν, το “τελετουργικό” βάδισμα, η τέχνη και η επιστήμη ξαναβρίσκουν μέσα στην παιδική ψυχή την πρωταρχική ενότητα. Η ανθρωπότητα στην αυγή του πολιτισμού δε

διαχώριζε τέχνη, θρησκεία και επιστήμη. Η παγκόσμια ανθρώπινη μνήμη γίνεται το θεμέλιο, η διαδρομή που ο μαθητής ξαναδιανύει για να προσεγγίσει με σεβασμό και λατρεία τη γνώση.

Φτάσαμε στο αμφιθέατρο της φυσικής. Το πρόγραμμα του σχολείου είναι διαμορφωμένο έτσι, ώστε η φυσική να διδάσκεται εδώ. Τα φαινόμενα επιδεικνύονται απαραίτητα με πειράματα στα παιδιά. Οι φυσικές επιστήμες ξεκίνησαν από την παρατήρηση και το πείραμα. Είναι πολύ στραβό να διδάσκεται η φυσική και η χημεία δίχως το πείραμα. Έτσι αποκόπτεται η νοητική λειτουργία από τη φύση, με αποτέλεσμα η λογική να παίρνει την εξουσία της νόησης και οδηγεί σε θεωρίες που γεννιούνται ξεκομμένες από τα φαινόμενα.

Στάση ευρυθμίας από μαθήτρια

Ευρυθμία σε παιδικό σταθμό

Ανοίγοντας μια μια τις αίθουσες φτάσαμε στην **αίθουσα της ευρυθμίας**. Ήταν κάτι σαν αίθουσα μπαλέτου. Η ευρυθμία, μας εξήγησαν, είναι η τέχνη του ορατού λόγου και της ορατής μουσικής. Οι ήχοι της αλφάβητου, οι φθόγγοι της μουσικής μπορούν να αναπαρασταθούν με αντίστοιχες κινήσεις. Κάθε γράμμα κάθε ήχος έχει μια αξία που είναι ψυχικά και πνευματικά αντιληπτή. Αυτή την σημασία μπορεί το ανθρώπινο σώμα να την εκφράσει και κινητικά. Στάσεις και κινήσεις του σώματος εξωτερικεύουν με οπτικό τρόπο τις αξίες αυτές. Τέτοια κινητική δραστηριότητα μπορεί να εκφραστεί καλλιτεχνικά με μια τέχνη θα μπορούσε να πει κανείς ότι μοιάζει με χοροθέατρο. Μπορεί επίσης να λειτουργήσει θεραπευτικά, να βελτιώσει την συγκέντρωση, τη θέληση, την ισορροπία, την προσοχή, τον λόγο και άλλα. Χρησιμοποιείται εκπαιδευτικά, καθότι αναπτύσσει ποιότητες εσωτερικές που εναρμονίζουν τα πνευματικά, ψυχικά και υλικά συστατικά στοιχεία του ανθρώπου, με αποτέλεσμα την ωφέλεια στην εκπαιδευτική δράση.

Φτάσαμε στην πόρτα του εργαστηρίου τεχνολογίας. Μπαίνοντας μέσα αντικρίσαμε και πάλι ένα θέαμα αναπάντεχο. Βαρέλια με χαρτοπολτό, χαρτιά κρεμασμένα για στέγνωμα από ανακύκλωση που είχαν κάνει οι μαθητές. Βάζα με χρώματα από ορυκτά και φυσικά υλικά συλλεγμένα και επεξεργασμένα από τους μαθητές. Αργαλειοί με υφαντά που ύφαιναν οι μαθητές. Λεκάνες χρωματισμού του μαλλιού που γενθόταν από τους μαθητές. Σφυριά και αμόνια για σφυρηλάτηση χαλκού και άλλων μετάλλων. Καμίσι κεραμικής. Όλες αυτές και άλλες τεχνικές δραστηριότητες είναι ο θεμέλιος λίθος της τεχνολογίας. Η μηχανική και η χημεία στηρίζονται σε αυτά. Είναι θεμελιώδες ο μαθητής να καταπιαστεί πρακτικά με τέτοια ζητήματα, γιατί τότε οποιοδήποτε τεχνικό πρόβλημα όσο σύνθετο κι αν φαίνεται βρίσκει ένα ήδη απαντημένο αντίκρισμα μέσα του. **Όλη η ιστορική-τεχνολογική γνώση του ανθρώπου γίνεται κτήμα του μαθητή έμπρακτα, με τα χέρια και το νου, όχι μόνο με τα μάτια από κάποιο ντοκιμαντέρ**

ή μια εγκυκλοπαίδεια. Επιπλέον, τα υλικά που προκύπτουν από τέτοιες τεχνολογικές δραστηριότητες, περιέχουν υψηλή αισθητική ποιότητα, προάγουν οικολογική και περιβαλλοντική συνείδηση.

Εργαστήρι χαλκοτεχνίας

Από την έκτη τάξη

γυμνα
στηριο

Προχωρώντας στους διαδρόμους του σχολείου η αρχιτεκτονική του, οι χρωματισμοί του η διακόσμηση και αισθητική του είχαν αρχίσει να μου αποκαλύπτουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα που η φιλοσοφία του είχε πολύ μεγαλύτερο βάθος από έναν απλό οικολογικό προσανατολισμό. Φτάσαμε στο κυλικείο. Ξανά μια αποκάλυψη να επισημάνει το αυτονόητο, θαμμένο στη συνήθεια που μουδιάζει συχνά κάθε δημιουργική μας δραστηριότητα. Το κυλικείο και τα προϊόντα που προσφέρει είναι δραστηριότητα γονέων. **Σχολική επιτροπή από γονείς ετοιμάζει τα προϊόντα του κυλικείου.** Όλα τα τρόφιμα και οι λιχουδιές είναι σπιτικά. Διαδοχικά γονείς ετοιμάζουν τα σνακ και τα κολατσιά. Απουσιάζουν τροφές ανθυγιεινές, αμφίβολης διατροφικής αξίας. Προτιμούνται τα βιολογικά προϊόντα, το αλεύρι ολικής αλέσεως, το μέλι αντί της ζάχαρης κ.λπ. Τότε μου αποκάλυψαν ότι όλες σχεδόν οι εργασίες συντήρησης γίνονται από τους ίδιους τους γονείς. Το καθάρισμα, εργασίες επέκτασης, χτισίματα, ξυλουργικές επεμβάσεις και πολλά άλλα γίνονται από τους ίδιους τους γονείς. Η ίδια η διοίκηση του σχολείου γίνεται από τους γονείς και τους δασκάλους! Δεν υπάρχει διευθυντής με την έννοια που γνωρίζουμε από τα άλλα σχολεία, αλλά **το σχολείο διοικείται από επιτροπή γονέων, δασκάλων και καθηγητών που παίρνει τις αποφάσεις ομόφωνα!**

Αναρωτήθηκα για την οικονομική διαχείριση του σχολείου. Μου εξήγησαν ότι **τα ελεύθερα σχολεία Waldorf είναι αυτοχρηματοδοτούμενα, αυτόνομα, ελεύθερα σχολεία.** Βέβαια το εκπαιδευτικό αυτό σύστημα έχει κρατική αποδοχή από το γερμανικό κράτος και λαμβάνει κρατική επιχορήγηση, όπως κάθε άλλο σχολείο της Γερμανίας. Οι επιπλέον δραστηριότητες που δεν καλύπτονται από το γερμανικό

δημόσιο γίνονται με οικονομική ευθύνη του συλλόγου γονέων και καθηγητών που διοικεί το σχολείο. Στο συγκεκριμένο σχολείο κάθε μαθητής πληρώνει δίδακτρα για τις ανάγκες του σχολείου αποκλειστικά. **Κανένας δε βγάζει κέρδος!** Το σχολείο είναι ελεύθερο και δεν ανήκει σε κανένα ιδιώτη επιχειρηματία! Το εκπληκτικό δε είναι ότι κανένας μαθητής δεν αποκλείεται από το σχολείο αυτό για οικονομικούς λόγους. Αν κάποιος μαθητής επιθυμεί το σχολείο αυτό, και δεν μπορεί αποδεδειγμένα να καλύψει τα δίδακτρα του, όλη η σχολική κοινότητα αναλαμβάνει το χρέος του. Ουσιαστικά **κάθε μαθητής πληρώνει δίδακτρα, αλλά ανάλογα με τις δυνατότητές του.** Μια σχολική επιτροπή αναλαμβάνει να εξετάζει κάθε περίπτωση χωριστά. Όλες αυτές οι πληροφορίες μου γέννησαν πλήθος ερωτηματικά, αλλά φαίνεται πως οι υπεύθυνοι των σχολείων (για παράδειγμα το σχολείο Waldorf στο Σάλτσμπουργκ), έχουν βρει τους τρόπους για να καθορίζουν τα μηνιαία δίδακτρα κάθε παιδιού. Κάθε σχολείο -όπως είναι φυσικό- δημιουργεί τις δικές του μεθόδους για τέτοια ζητήματα.

Αναρωτήθηκα, αν θα μπορούσε να στέκει ένα τέτοιο σχολείο σε οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου, εκτός από την κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Ειδικά αν θα μπορούσε να υπάρξει στην Ελλάδα με δεδομένο το ελληνικό ταμπεραμέντο. Μου εξήγησαν, τέτοια σχολεία **υπάρχουν παντού σε όλον τον κόσμο και προσαρμόζονται με τις τοπικές ιδιαιτερότητες.** Κανένα ελεύθερο σχολείο Waldorf, δεν είναι ίδιο με κάποιο άλλο. Το κάθε ένα έχει το χαρακτήρα του την αισθητική του, το ύφος του γενικότερα. Ο τίτλος τους “ελεύθερα σχολεία” δεν είναι καθόλου τυχαίος, αλλά προκύπτει από το γενικό εκπαιδευτικό στόχο να δημιουργήσουν ελεύθερους ανθρώπους, χρήσιμους για την κοινωνία και τον εαυτό τους.

Όπως τα όρια του προαύλιου δεν είναι συγκεκριμένα, έτσι και η δραστηριότητα του σχολείου δεν περιορίζεται στο σχολικό περιβάλλον, αλλά συνυφάζεται με όλη την τοπική κοινωνία. Οι γιορτές, στις οποίες δίνεται ιδιαίτερη σημασία, προσδιορίζουν το ρυθμό του έτους. Δεν είναι σχολικές με τη συνηθισμένη έννοια, αλλά είναι **γιορτές με δραστηριότητες ανοιχτές για όλους τους ανθρώπους** της τοπικής κοινωνίας. Το σχολείο εισπνέει και εκπνέει προς την κοινωνία.

Όσο περισσότερα μου λέγανε τόσο πιο πολύ βυθιζόμουν στις σκέψεις μου και χανόμουν από το περιβάλλον. Όλες αυτές οι πληροφορίες ήταν πάρα πολλές και πυκνές για να τις συλλάβω μονομιάς. Έφυγα από το Aachen κουβαλώντας μέσα μου το σπόρο αυτής της αποκάλυψης. Τέτοια σχολεία Waldorf όλων των βαθμίδων ιδρύονται από γονείς σε όλον τον κόσμο. Οι δυσκολίες είναι μεγάλες, αναμφισβήτητα, αλλά η θέλησή των ανθρώπων έχει ιδρύσει ελεύθερα σχολεία από το Νεπάλ ως τη Ρωσία, από την Αίγυπτο μέχρι την Εσθονία, από τη Γαλλία μέχρι την Αυστραλία και την Αμερική. Όλοι αυτοί τα κατάφεραν! Τα σχολεία αυτά στον κόσμο μετράνε ίσως χιλιάδες, εμείς γιατί όχι;

“Ο υψηλότερος μας μόχθος είναι να αναπτύξουμε ελεύθερες ανθρώπινες υπάρξεις που να είναι αφεαυτού ικανές να δώσουν έναν προσανατολισμό, να διδάξουν ένα σκοπό στις ζωές τους” –
Rudolf Steiner

Αυτή ίσως να είναι η πιο περιεκτική φράση που περιγράφει το στόχο των σχολείων Waldorf που ίδρυσε ο Rudolf Steiner και στηρίζονται στη βαθιά κατανόηση του ανθρώπου μέσα από την ανθρωποσοφία. Ξετυλίγοντας το μίτο για να γνωρίσει κανείς τις φιλοσοφικές και εκπαιδευτικές αρχές των σχολείων αυτών βρίσκεται μπροστά στην αίθουσα των θησαυρών της ανθρωπίνης γνώσης. Πρόταση βαθιάς κατανόησης της ζωής η ανθρωποσοφία θέτει ερευνητικά ζητήματα για την

κοινωνία, την ιατρική, τη γεωργία, την τέχνη, την επιστήμη, την εκπαίδευση. Είμαι βέβαιος πως οι απαντήσεις που βρίσκει ο αναζητητής της αλήθειας στην προσέγγιση αυτή δίνουν λύσεις για τα δεινά της ανθρωπότητας, για τον προορισμό της και προτείνουν μια εφικτή αντανάκλαση της “ουτοπίας” της κατανόησης, της αγάπης, της ειρήνης και της ελευθερίας.

Σχολείο Waldorf στην Ελλάδα ακόμη δεν υπάρχει, μα μου φαίνεται πως αξίζει ο κόπος να στηθεί, ειδικά τώρα που ο διάλογος για την παιδεία μπορεί να είναι γόνιμος, να γεννά την αυριανή Ελλάδα που ξανά αγκαλιάζει δημιουργικά τα προγονικά της αρχέτυπα και εκπέμπει το μήνυμα της ειρήνης, της αγάπης και της αδελφότητας στον κόσμο. Της Ελλάδας που -πιστή στις πνευματικές της αρχές- τους ξαναδίνει την ξεχασμένη αξία.